

“Zerre”: Enformel Sektörde Kadın Emeği Üzerine Hermeneutik Bir Yaklaşım

“Zerre”: A Hermeneutical Approach to Women’s Labor in the Informal Sector

Rabia Asya Dalkılıç*

Öne Çıkanlar

- Çalışma, “Zerre” filmi aracılığıyla enformel sektördeki kadınların karşılaştığı yapısal ve toplumsal koşulları incelemekte, özellikle kadın emeğinin düşük ücretler, güvencesizlik, toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi engellerle nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır.
- Filmdeki görsel ve sözel unsurlar, toplumsal gerçeklik ve kültürel bağlamlar derinlemesine yorumlanmıştır.
- Çalışma, sosyal bilimlerde hermenötik yaklaşımla yeni bir metodolojik çerçeve önermektedir.

Öz: Sosyal bilimlerde görsel materyallerin kullanımı, köklü bir geçmişe sahip olmasına rağmen, hala yeterince yaygın değildir. Bu bağlamda, filmlerin dönemi yansıtma özellikleri de göz önünde bulundurulduğunda film analizi özellikle bir dönemi anlama, yorumlama ve çıkarımda bulunma süreçlerinde önemli bir teknik olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışma enformel sektörde kadın emeğine odaklanmaktadır. Çalışmada bu konunun seçilme nedeni enformel sektörde kadının emeğinin ve yoksulluğun görünürlüğünü artırmak ve alanyazına katkı yapmaktır. Çalışmada 2012 yapımı “Zerre” filmi üzerinden kadının enformel sektördeki mücadelesini derinlemesine yorumlamayı ve değerlendirmeyi amaç edinilmiştir. Film, 2012 yılında en iyi kurgu ve en iyi film gibi çeşitli ödüller kazanmış olup, toplumsal süreçleri anlatma açısından önemli mesajlar içermesi nedeniyle tercih edilmiştir. Film işsizlik, yoksulluk gibi temel konuları enformel sektördeki çalışma koşulları üzerinden detaylı bir şekilde ele almaktadır. Zerre, enformel sektördeki yaşamın karmaşıklığını ve kadının bu süreçte karşılaştığı zorlukları derinlemesine irdelediği için yapılan analiz, film aracılığıyla güçlü bir toplumsal eleştiri ve farkındalık yaratma potansiyeline sahiptir. Bu çalışma, hermeneutik bir bakış açısıyla ele alınarak, izleyicinin film üzerindeki anlam inşası sürecine odaklanmakta ve metin ile izleyici arasında diyalektik bir ilişki kurmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Film Analizi, Enformel Sektör, Kadın Emeği.

Highlights:

- The study examines the structural and social conditions faced by women in the informal sector through the film “Zerre”, and particularly reveals how women’s labor is shaped by obstacles such as low wages, insecurity, and gender inequality.
- Visual and verbal elements, social reality and cultural contexts in the film are interpreted in depth.
- The study proposes a new methodological framework in social sciences with a hermeneutic approach.

* Doktora Öğrencisi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, rasya@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-6507-4287.

Abstract: Although the use of visual materials in social sciences has a long history, it is still not widespread enough. In this context, considering the characteristics of films reflecting the period, film analysis stands out as an important technique, especially in the processes of understanding, interpreting and making inferences about a period. This study focuses on women's labor in the informal sector. The reason for choosing this topic in the study is to increase the visibility of women's labor and poverty in the informal sector and to contribute to the literature. The aim of the study is to interpret and evaluate women's struggle in the informal sector in depth through the 2012 movie "Zerre". The film won various awards such as best fiction and best film in 2012, and is preferred because it contains important messages in terms of explaining social processes. The film deals with basic issues such as unemployment and poverty in detail through working conditions in the informal sector. Since Zerre examines the complexity of life in the informal sector deeply and the difficulties women face in this process, the analysis has the potential to create a strong social criticism and awareness through the film. This research is approached from a hermeneutic perspective, focusing on the audience's process of constructing meaning on the film and aiming to establish a dialectical relationship between the text and the audience.

Keywords: Movie Analysis, Informal Sector, Women Labor.

Summary

Films represent cultural expression and, by carrying cultural content within themselves, function to both inform the society and reflect the period. In a qualitative research, visual materials such as films and videos can be used within the scope of content analysis. At the same time, these visual materials can be a data collection tool on their own. The focus of the study is women's labor in the informal sector. The reason for choosing this topic in the study is to increase the visibility of women's labor and poverty in the informal sector and to contribute to the literature. The aim of the study is to increase the visibility of the informal sector by revealing the process experienced by women employed in this sector. In the study, the movie Zerre has been examined scientifically through semantic interpretation. The reason why this film is chosen in the analysis is that it reflects the necessity of working in the informal sector and the characteristics of this sector; At the same time, the film was deemed worthy of awards such as best film and best fiction in 2012. In the movie Zerre, which is about the precarious work and precarization brought about by neoliberal policies, the struggle of Zeynep, who lives with her disabled daughter and her mother, against unemployment, informal work, exploitation and poverty is depicted.

The movie Zerre tells the story of a woman's struggle to survive in the informal sector. The protagonist of the movie wants to get a job at the municipality because she thinks she will be safe, have good working conditions, will not be underpaid, and will not be exposed to discrimination and harassment. She is trying to save money to fulfill this wish; But she doesn't even have money

to buy food items. In order to make a living, she makes and sells perfumes at home, but it is not enough. She is looking for a job to meet her needs as she is one of the few women who has been dismissed by the employer for fear that they would organize and demand their rights. After spending days unemployed, she starts working in the informal sector. The textile sector in which she works bears all the characteristics of the informal sector. Despite long working hours, poor working conditions, lack of occupational health and safety measures, unpaid insurance premiums, unclear job descriptions, and employees being seen as disposable workforce, Zeynep, the protagonist of the movie, had to accept this job while she was waiting to get a job at the municipality. One of the characteristics of the informal sector is that the work is seen as temporary and compulsory. Zeynep's decision to sell her organ due to poverty and the fireworks scene reveal the injustice of income distribution. The separation of jobs into formal and informal, the contraction of formal employment, and the increase in unemployment have led to an increase in informalization. However, it is women who most experience problems such as insecurity, makeshiftness, inequality and poverty, which are the characteristics of the informal sector. This research is approached from a hermeneutic perspective, focusing on the audience's process of constructing meaning on the film and aiming to establish a dialectical relationship between the text and the audience.

Giriş

Beklenen günler, güzel günlerimiz ellerinizdedir, haklı günler, büyük günler, gündüzlerinde sömürülmeyen, gecelerinde aç yatılmayan, ekmek, gül ve hürriyet günleri¹

Sanat, yaşamın derinliklerine inerek bireylerin ve toplumların gerçeklerini yansıtmaya yeteneğine sahip bir olgudur. Bu özellik her ne kadar sanatçının bakış açısıyla kurgulanmış olsa da toplumun ekonomik, sosyal durumu sanat eserlerinde fark edilmekte ve içselleştirilmektedir (Makal, 2008/3). Filmler kültürel ifadeyi temsil etmektedir ve kendi içinde kültürel içerikler taşıyarak hem toplumu bilgilendirmekte hem de dönemi yansıtmaya işlevi görmektedir. Dolayısıyla filmler, dönemin ruhunu anlamak için değerli bir kaynak sunmakta; araştırmacılara dönemin sosyal ve kültürel dinamiklerini çözümleme imkanı tanımaktadır (Özden, 2004).

Filmlerin toplumsal değişimleri, sosyal sorunları konu edinmeleri oldukça yaygındır (Akerson, 1966). Filmler toplumsal gerçeklik sembolü bağlamında toplumsal eleştiriyi, gerçekliği

¹ Hikmet, N. (1962). Türkiye İşçi Sınıfına Selam. https://www.siiir.gen.tr/siir/n/nazim_hikmet/turkiye_isci_sinifina_selam.htm (13.05.2024)

göstermeyi amaç edinebilmektedir (Clarke, 2012). Türkiye’de, özellikle 1960’lardan itibaren, filmlerin sosyal sorunlara odaklanması, bu alandaki önemli bir gelişme olarak öne çıkmaktadır (Tugen, 2014).

Nitel araştırmalarda içerik analizi kapsamında film, video gibi görsel materyallerden yararlanılabilmektedir. Aynı zamanda bu görsel malzemeler tek başlarına veri toplama aracı olabilmektedir (Ersoy, 2019; Akar ve Martı, 2017; Yıldırım ve Şimşek, 2016). Dolayısıyla film analizi, kalitatif araştırma yöntemleri arasında önemli bir konuma sahiptir (Yanow, 2015; Yıldırım ve Şimşek, 2016). Gerçekliğin inşa edilmesine yardımcı olan filmler, sosyal yaşamın ve kültürel temsillerin bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda filmler, sosyal olayları gözlemlemek adına farklı bir bakış açısı sunmakta ve daha geniş bir sosyal bağlamın oluşturulması adına yol gösterebilmektedir. Film analizi, her araştırmacıya filmi detaylı bir biçimde izleyip yorumlama fırsatı sunarken, bu sürecin objektif olmadığına dair eleştiriler de söz konusudur (Orhan, 2010).

Hermeneutics (yorumsamacılık) açıklama ve açıklama sanatıdır (Işık ve Serim, 2017). Hermeneutik sanatı, adını tanrıların mesajlarını, insanlara iletmekle görevli haberci tanrı Hermes’ten ve onun faaliyetlerinden alan bildirme, çevirme, açıklama etkinliğidir. Bu kavram, anlamın bağlamdan mevcut yaşama aktarılması ve yorumlanması sürecini ifade etmektedir (Gadamer, 2003: 13). Bu açıdan bakıldığında farklı bir dünyaya ait olan anlam bağını yaşanan dünyaya aktarma sanatı hermeneutik olarak adlandırılabilir (Günay, 2002: 82). Dolayısıyla hermeneutik, sadece yazılı metinlerin analizine yönelik bir yöntemi temsil etmemekte; aynı zamanda diyalog ve iletişim süreçlerini de kapsayan geniş bir çerçeveyi gözler önüne sermektedir. Günümüzde hermeneutik yöntem ile yalnızca metin analizine bağlı kalınmamakta ve bağlam genişletilmektedir. Bu genişleme, iki boyutlu (kağıt üzerindeki resimler, çizimler vb.), üç boyutlu (mimari yapılar) eserler ve görsel ürünler (fotoğraflar, filmler vb.) gibi çeşitli alanları kapsamaktadır (Yanow, 2016: 15).

Hermeneutik yöntemin insan deneyimleriyle bağlantısı bulunmaktadır. Bu bağlamda ele alınan konunun anlaşılması ve yorumlanması, kısaca insan üretimlerinin “yeniden okunması” ile ilişkilidir (Gadamer, 2003: 30). Hermeneutik yöntemin “hakikat” arayışı olduğu söylenebilir. Belirlenmiş bir yöntemin ilkelerini takip etmek yerine yeni bir bilgi arayışını savunmaktadır. Dolayısıyla bilimin tek bir ilkeye indirgenemeyeceğini vurgulamaktadır (Adugit, 2005: 246).

Hermeneutik yöntem, insan kültürünün karmaşıklığı karşısında salt akılcılık ve mutlak evrensellik anlayışının yetersiz kalacağını ifade etmesi açısından önem taşımaktadır. Sanat

eserlerinin yalnızca estetik bir kaygı taşıdığını düşünmek yanıltıcı olabilmektedir. Bu nedenle yöntem kapsamında yorumlama etkinliği ile yaratılan eserin yorumcunun anlayışı doğrultusunda yeniden şekillendirilip, ne anlatmak istediğine odaklanılmaktadır (Türkmen- Birlik, 2021).

Son tahlilde Hermeneutik çaba, sosyal bilimlerin gelişim sürecinde önemli bir yaklaşım olarak kendini gösteren, aydınlanma dönemi ve pozitivistimin sunduğu bilimlerin birliği ilkesine yönelik bir eleştiridir. Pozitivist görüşün aksine doğa bilimlerinde başarılı olan yöntemlerin sosyal bilimlere de uygulanma düşüncesine karşı çıkmış ve kendi özgün anlayışını geliştirmiştir. Hermeneutik yaklaşım günümüzde anlama ve yeniden yorumlama üzerine vurgu yapmaktadır (Fırcıoğulları, 2016).

Çalışmada hermeneutik felsefe benimsenmiş, “Zerre” filmindeki sözel ve görsel unsurlar incelenerek, film ile dönemin işgücü piyasası özellikleri arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yıldırım ve Şimşek’in (2005) doküman izleme yöntemi izlenerek, öncelikle filmde analiz edilecek bölümler belirlenmiş, ardından bu bölümler yorumlanarak enformel sektörde kadın emeği bağlamlarıyla ilişkilendirilmiştir.

Çalışmanın odak noktası enformel sektörde kadın emeğidir. Bu konunun seçilme nedeni enformel sektörde kadının emeğinin ve yoksulluğun görünürlüğünü artırmak ve alanyazına katkı sağlamaktır. Araştırmanın amacı, enformel sektörün dinamiklerini ve bu sektörde istihdam edilen kadınların karşılaştığı zorlukları gözler önüne sermek suretiyle görünürlüğünü artırmaktır. Analizde bu filmin seçilme nedeni enformel sektörde çalışma zorunluluğunu ve bu sektörün özelliklerini yansıtması; aynı zamanda filmin 2012 yılında en iyi film, en iyi kurgu gibi ödüllere layık görülmesidir.

Film, Zeynep adındaki bir kadının formal bir işte çalışmak istemesi, ancak bu hedefe ulaşamaması, enformel bir işte yaşadığı sorunlar ve mücadeleleri üzerinden ilerlemektedir. Zeynep’in hikayesi, enformel sektördeki çalışma zorunluluğunu ve bu sektördeki kadınların karşılaştığı güçlükleri derinlemesine ele alarak, toplumsal yapının inceliklerini ve kadın emeğinin görünürlüğünü artırmaya katkı sağlamaktadır. Bu film, sadece bir bireyin değil, aynı zamanda geniş bir toplumsal kesimin yaşadığı sorunların ve mücadelelerin bir yansıması olarak önemli bir araştırma nesnesidir.

Enformel Sektör

Enformel sektörün kurum ve kuruluşlara göre farklı tanımları bulunmaktadır. Örneğin Avrupa Birliği enformel istihdam için “bildirilmemiş istihdam” kavramını kullanmaktadır. Bildirilmemiş istihdam, Avrupa Birliği tarafından yasal; fakat yasaların belirttiği şekilde kayıt altına alınmamış ücretli çalışma biçimi olarak tanımlanmaktadır (OECD, 2004). ILO, enformel

çalışma biçimini farklı bir bakış açısıyla şekillendirmiştir. ILO enformel çalışmayı niteliksiz işgücü, düşük ücretli işler, sosyal koruma ya da diğer koruyucu uygulamalardan yararlanamayan işçi, yaygın olan küçük üretim biçimleri, kötü çalışma koşulları, yasal düzenlemelerden uzak, denetimsiz çalışma biçimi olarak tanımlamıştır² (ILO, 2000). Yapılan tanımlar ekseninde enformel sektörün formel istihdamın dışında kalan, yasalar ile koruma altına alınmamış, çalışma koşulları düzenlenmemiş işgücünün ekonomik faaliyetleri olduğu söylenebilmektedir (Heintz ve Pollin, 2003: 3). Formel işgücü piyasasında sürekli ve istikrarlı bir istihdam bulamayan bireyler, geçici olarak yaşamlarını sürdürebilmek için asgari ücret seviyesinde gelir elde etmektedir. Bu tür bir işgücü, "marjinal sektör" olarak adlandırılan bir alanda yer almaktadır. (Lordoğlu ve Özkaplan, 2003: 81).

Enformel sektör hem işin kalitesi hem de güvencesizlik ile yakından ilişkilidir. İşin kalitesi çok uzun ya da kısa çalışma saatleri, gelirin yetersiz oluşu, çalışanların sosyal korumadan yararlanamaması ile ilişkili iken; güvencesizlik istihdam ilişkisinin sürekli olmaması anlamına gelmektedir (Öztepe, 2018).

Enformel sektörün çeşitli unsurları bulunmaktadır. Bunlardan ilki kayıt dışılık, diğeri ise esnekliktir. Esneklik ücret, çalışma koşulları gibi durumlarda farklılık yaratmaktadır. Belirtmek gerekir ki esneklik, formel sektörler açısından da iş yaşam dengesinin korunmaya çalışılması, teknolojik gelişmelerin uzaktan çalışma imkanını sağlaması, artan rekabet koşullarına uyum sağlayabilme gibi nedenlerle önem arz etmeye başlamıştır. Formel sektörler, rekabet edebilirliği artırmak amacıyla işgücünü esnekleştirme yoluna gitmekte ve kısmi süreli, geçici, çağrı üzerine, belirsiz süreli çalışma gibi istihdam biçimleri gündeme gelmektedir. Dolayısıyla enformel çalışma, sermaye sahipleri açısından değerli bir konuma gelmiştir (Erdut, 2005).

Çokuluslu işletmeler formel istihdamı küçük ölçekli işletmelere, enformel sektöre doğru dışsallaştırma yoluna gitmiştir. Dolayısıyla üretim uluslararası düzeyde taşeronlaşmıştır. Maliyetleri azaltma amacıyla yapılan bu seçimle birlikte kişilerin enformel işyerlerinde çalışması talep edilmektedir (Eyck, 2003). Bu durum enformel çalışmanın diğer unsuru olan eğretilik ve güvencesizliği gündeme getirmektedir. Ekonomik büyümenin yetersiz olması, işsizlik gibi faktörler nedeniyle güvencesizlik küresel bir olgu haline gelmiştir. Bireyler işsiz kalmamak adına enformel biçimde çalışmak zorundadır (Heintz ve Pollin, 2003).

İşsizlik korkusu enformel çalışmayı artırmaktadır. Bu durum yasal ve sosyal korumadan uzak biçimde çalışanların iş güvencesizliğine neden olmakta, istihdam istikrarsızlaştırılmaktadır.

² Enformel sektörde çalışmak yalnızca vasıfsızlıkla ilişkili değildir. Eğitim düzeyi yüksek, vasıflı işgücü de iş bulamadığında enformel sektörü tercih edebilmektedir. Örneğin üniversite öğrencileri, üniversiteden mezun genç işsizler gelir sağlamak adına enformel sektörde yer alabilmektedir.

İş sağlığı ve güvenliği adına önlemlerin olmadığı, sürekli iş değiştirmelerin yaşandığı, düzenli bir gelirin, sendikal örgütlenmenin, sosyal güvenliğin, asgari ücret gibi yasal düzenlemelerin bulunmadığı enformel sektör bu düzensizlikleriyle yoksulluğu artırmaktadır (Bonnet, Figueiredo ve Standing, 2003). Formel ve enformel sektör arasındaki bu ayrım toplumda eşitsizliğe ve kutuplaşmaya neden olmaktadır. Bu da enformel sektörün diğer unsurunu oluşturmaktadır. İstihdam biçimlerinin çeşitlenmesi ile çalışanların çalışma koşulları, pazarlık güçleri, ücretleri farklılaşmakta ve bu farklılık katmanlaşmayı beraberinde getirmektedir. Geçici statüde, güvencesiz biçimde çalışanlar ile güvenceli, formel istihdamda yer alanlar arasındaki ayrım, eşitsizliği oluşturmaktadır (ILO, 2000). Bu eşitsizlik ve katmanlaşma kutuplaşmayı da tetiklemektedir. Çevre işgücü olarak adlandırılan enformel sektör işçileri, çekirdek işgücünün de etkilenmesine yol açmıştır (Sassen, 1997).

Toplumsal yapıdaki kutuplaşma süreci, cinsiyet eşitsizliğini derinleştiren bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Kadınlar, genellikle kolay yönetilebilir ve edilgen bir konumda değerlendirildiği için enformel sektörde tercih edilen bir iş gücü haline gelmiştir (Standing, 1989). Bu bağlamda, enformel sektörde çalışan kadınlar, güvencesizlik, sosyal koruma yetersizliği ve kayıtdışılık gibi olumsuz koşullarla karşı karşıya kalmakta; kötü çalışma şartları altında gelir elde etmek için çaba harcamaktadır. Bu durum, cinsiyet temelli ayrımcılığın ve ekonomik belirsizliğin kesiştiği noktada, kadınların işgücü piyasasındaki dezavantajlarını daha da görünür kılmaktadır. Cinsiyet eşitsizliği ve enformel sektör dinamikleri, 1970 sonrası neoliberal politikaların etkisi ve sermaye ile emeğin uluslararası hareketinin serbestleşmesiyle derinleşmiştir.

1970 sonrası neoliberalizmin etkisi ile sermayenin engellenemez büyümesi uluslararası hareketinin serbestleştirilmesi ve emeğin aynı şekilde uluslararasılaştırılması ile mümkün olmuştur. Yeniden yapılanma sürecinde ihracata dayalı büyüme modeli benimsenmiş bu da özellikle emeği etkilenmiştir (Aydın, 2009). Sermayenin uluslararası hale getirilmesi ile ithal ikamecilik nedeniyle koyulan engeller ve korumacılık kaldırılmıştır. Emeğin uluslararası hale getirilmesiyle de denetimsiz bir yapının oluşmasına, ücretlerin düşmesi ve çalışma koşullarının kötüleşmesine, güvencesizliğin yaygın hale getirilmesine ve bu durumlarda çalışacak yedek işgücü ordusunun oluşturulmasına neden olmuştur (Boratav, 2005). Bu bağlamda enformel sektörün artış göstermesinin birkaç temel nedeni olduğundan bahsedilebilmektedir. Yapısal uyum programları bağlamında özelleştirme, kamu istihdamının düşürülmesi gibi durumlar nedeniyle enformel sektör artmıştır. Ayrıca küreselleşme de enformel sektörü genişleten bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Rekabet edebilirlik amacıyla yabancı yatırımlar ucuz işgücünün olduğu bölgelere yapılmaktadır. Yabancı sermaye yatırımının yapılabilmesi adına ülkeler işgücünü korumaktan vazgeçebilmekte, yatırımların taşeronluğu teşvik etmesi nedeniyle enformel sektörde genişleme

söz konusu olabilmektedir (Carr ve Chen, 2001). Bu da “aşağı doğru rekabet” halinde olduğunu göstermektedir. Böylece işgücü piyasasının belirsizliği çalışanlara yansıtılmaktadır (Karadeniz, 2011). İşsizlik de enformel sektörün artış göstermesinde önemli nedenlerden biridir. Bireyler işsizliğin yoğun olduğu dönemlerde geçimlerini sağlayabilmek adına enformel sektöre yönelmektedir.

Enformel çalışma kavramı 1972 yılında ILO’nun raporuyla gündeme gelmiştir. ILO bu raporda kırdan kente göç edenlerin, kayıtlı sektörde iş bulunamadığı durumlarda, ekonomik bir kazanç elde edip yaşamın devamının sağlanması gerektiğinde oluşan ekonomik faaliyetler için kullanmıştır (ILO, 2002: 3). Bu anlamıyla enformel sektörün geçici olduğu düşünülmüş, kayıtlı istihdama geçmeden önce mecbur kalınan durumlarda kullanılan bir basamak olarak değerlendirilmiştir (Charmes, 1990: 18). ILO enformel sektörün özelliklerini girişin kolay olması, yerli kaynaklara dayanması, işletmelerin küçük ölçekli ve aile mülkiyetinde olması, sektörde emeğin yoğun olması ve niteliğin eğitimle kazanılmaması, düzensiz ve rekabetçi bir işgücü piyasasının varlığı şeklinde sıralamıştır (ILO, 2000).

Türkiye’de enformel sektörün büyümesi açısından 1980’li yıllar önemlidir. 1970li yıllarda uygulanan ithal ikameci modelin yerine 1980’lerde ihracata dayalı model tercih edilmiştir. 24 Ocak kararları neo-liberal politikaların uygulanmaya başlanmasının ilk adımı olarak görülebilmektedir (Güler, 2015). Sermaye birikim sürecinde yaşanan değişim, üretim ve emek piyasasını da değiştirmiştir (Ergüder, 2008). Bu dönemde istihdam yaratılamamış, kamu işletmeleri özelleştirilmiş, özel sektörde verimlilik düşmüş, uluslararası rekabet gücünün düşük olduğu sektörlerde çalışma koşulları kötüleşmiş, sigortasız ve düşük ücretle çalışmalar artmıştır (Şenses, 2003). Art arda yaşanan krizlerin de yaşanmasıyla beraber ücretlerin düşme süreci, işsizlik, güvencesiz çalışmayı getirmiştir (Gül, 2006). Düşük ücretlerle, kötü koşullarda çalışmayı kabul eden yedek işgücü ordusunun olması enformel sektörde artış yaşanmasına neden olmuştur (Bilir, 2018).

Enformel sektörde kadınların istihdam oranı, erkeklere kıyasla daha yüksektir (Toksöz, 2011). Kadınların enformel sektörü tercih etmesinin farklı nedenleri olabilmektedir. Kadınlar kimi zaman erkek egemenliğinden ekonomik olarak kurtulma arayışı içinde bu sektörü seçmektedir. Aynı zamanda enformel sektörün cinsiyet işbölümü kapsamında kadına atfedilen roller ile benzerlik göstermesi, bakım sorumluluğu kadınların işgücü piyasasına ara vermesi, eğitim düşüklüğü nedeniyle formal sektörde iş bulamaması kadınların enformel sektörü tercih etme

nedeni olabilmektedir³ (Bayat, 2015). Kadınlar ev içi görevleri yerine getirmekte ve aynı zamanda bakım emeğini vermektedir. Harcadıkları bu ücretsiz emek nedeniyle güvencesiz şekilde ve düşük ücretlerle, kötü çalışma koşullarında, enformel sektörde istihdam edilmeyi kabul etmek zorunda kalmaktadır (Young, 2010).

İşverenler, kadınların daha uyumlu ve kolay yönetilebilir olduklarına dair yaygın kalıpyargılar, emeğin fiziksel güçten ziyade duygusal emekle şekillenmesi ve bu tür bir emeği kadınların daha iyi yerine getirebileceği düşüncesi doğrultusunda kadınları istihdam etmeyi tercih etmektedir. Bu durum, enformel sektörde emeğin feminizasyonunu beraberinde getirmektedir. Kadınlar, enformel sektörde çalışmayı çocuk ve yaşlı bakımı gibi nedenlerle tercih etseler de bu durum çoğu zaman sömürüye yol açmaktadır. Enformel çalışma, genellikle 25 yaşını aşmış, evli ve birden fazla çocuk sahibi kadınlar için daha yaygın bir biçimde kabul görmekte ve eşin sosyal güvencesinin varlığı bu durumu desteklemektedir (Göktepe, 2011).

Zerre

TDK’ ya göre çok küçük parçacık anlamına gelen zerre, kapitalist sistem için zerre kadar önemi olmayan bireyleri anlatmak adına filme ismini vermiştir. Filmin yönetmeni Erdem Tepegöz, Aybala Hilal Yüksel ile yaptığı söyleşide (2014) filmde işçilerin küçük hesaplar yaparken masalarında toz zerrelere ulaşmasıyla onların da toz zerresi olduğu anlamının çıkarılması gibi metaforlar kullandığını; zerrinin içinde girildiğinde ise duygular, çatışmalar, hayat mücadelesi gibi bütünlüğü oluşturan parçalar görüldüğünü ifade etmiştir.

Zerre filminde, neoliberal politikaların beraberinde getirdiği güvencesiz çalışma ve prekarizasyon temaları işlenmektedir. Film, engelli kızıyla birlikte yaşayan Zeynep’in işsizlik, enformel çalışma, sömürü ve yoksulluk gibi zorluklarla mücadelesini anlatmaktadır.

Eğitim düzeyinin düşüklüğü niteliksiz işgücünü oluşturmaktadır. Niteliksiz işgücünün enformel sektörde çalışma zorunluluğu artmaktadır (Önder, 2013). Zeynep, nitelik gerektirmeyen işler arayıp geçimini sağlamaya çalışmaktadır. Bu da onu sömürüye açık hale getirmekte ve yoksullukla mücadele etmek zorunda bırakmaktadır.

Filmin açılış sahnesinde Zeynep, hijyenik koşullardan uzak bir tekstil atölyesinin yemekhanesinde yer almaktadır. Yemek tepsisini alarak bir masaya oturan Zeynep, burada iki kadının sohbetine tanık olmaktadır. Kadınlar, ütücülerin hafta sonlarında çalıştıklarını, sıranın kendilerine de geleceğini, uzun çalışma saatleri nedeniyle çocuklarını göremediklerini ve

³ Film kahramanı Zeynep’in vasıfsız bir karakter olması nedeniyle eğitim düzeyine vurgu yapılmıştır. Enformel sektörde çalışan eğitim seviyesi yüksek, vasıflı işgücünün de bulunduğu göz ardı edilmemelidir.

yevmiyelerin yine ödenmeyeceğini dile getirmektedir. Ayrıca, işçilerin sigorta primlerinin ödenme süresinin yaklaştığını, bu durumun birçok işçinin işten çıkarılmasına yol açtığını ifade etmektedirler.

Resim 1.

Tekstil atölyesi yemekhanesi

Sendikalar çalışma koşullarının iyileştirilmesi, nedensiz işten çıkarmaların önlenmesi, işçinin korunması, kısaca temsil edilmesi adına gücünü korumaktadır (Erdut , 2004). Sendikaların 1980’lerden sonra krize girmesi, neoliberal politikaların refah devletini zayıflatması, çalışma yaşamının esnekleşerek enformel istihdam biçimlerinin yaygınlaşması işçi sınıfını sermaye karşısında savunmasız kılmıştır (Yılmaz, 2015). Ayrıca, enformel sektörde çalışanların belirgin özelliklerinden biri, istihdam koşullarının güvencesizliği ve işgücünün heterojen yapısı gibi nedenlerle sendika çatısı altında örgütlenmemiş olmalarıdır.

İşçiler sendika karşıtı kültür, sürekli işsiz kalma durumu, güvencesizlik gibi faktörler nedeniyle kendileri için daha yararlı olacağını düşündükleri için işverenle aralarındaki sorunları çözmek adına daha çok bireysel çaba göstermektedir (Miguel, 1997). Zeynep’in masasında oturan kadınlar da sendikal örgütlenme içinde değildir; fakat bir arada hareket etmenin kendilerine pazarlık gücü kazandıracağını düşünmektedir. Toplu şekilde işi bırakacaklarını ifade ettiklerinde, haklarını alarak amaçlarına ulaşacakları yönünde bir beklenti içindedirler. Öyle ki “Korkaklık etmeyelim, aryalım hakkımızı!” ifadelerini kullanarak, bu durumu vurgularlar. Ayrıca, enformel sektörde çalışanların büyük bir çoğunluğunun vasıfsız olduğunu belirtmek önemlidir. Bu nedenle, işten çıkarılmaları ek bir maliyet yaratmamaktadır ve bu süreç oldukça kolay gerçekleşmektedir (Amin, 2002; 65).

Yemek molasının ardından, işçilerin çalışma sahnesi izleyiciye sunulmaktadır. Çalışma sırasında, haklarını aramak isteyen kadın işçiler ve bu kadınlarla iletişimde olduğu düşünülen diğer kadınlar aniden işten çıkarılır. Zorla çalışma tezgahlarından kaldırılanlar arasında Zeynep de yer almaktadır. Zeynep, işverene haklarını vermezse topluca işten ayrılacaklarını ifade eden kadınlarla bir ilişkisi olmadığını belirtse de yevmiyesi ödenmeden hırpalanarak tekstil atölyesinin dışına atılır.

Zeynep eve dönerken küçük bir lokantada çalışan arkadaşına sabah verdiği sefertasını almak için uğramaktadır. Yoksullukla mücadele eden Zeynep ve ailesi, eğer kalırsa yemek artıklarıyla beslenmektedir.

Zeynep, annesi ve engelli kızı ile birlikte duvarları boyasız eski bir evde yaşamaktadır. Evin içinde yer alan eşyaların eskiliği, kırık dolap kapakları yılların getirdiği ihmalin izlerini taşır. Musluğu akıtan banyo, neredeyse sürekli su damlatan bir sesle evin huzursuzluğunu artırır. Odanın her köşesinde dağınıklık mevcuttur. Evin ışıkları düşük düzeyde, pencereleri kirli, havalandırması yetersizdir. Evin içinde zaman zaman kasvetli bir hava hakim olsa da Zeynep’in ailesine karşı sevgi dolu bakışları, tüm bu olumsuzluklara karşı bir direniş gibi durmaktadır.

Resim 2:

Zeynep, annesi ve engelli kızının yaşadığı ev

Yoksullukla mücadele edebilmek adına bireyler çeşitli savunma ve uyum mekanizmaları geliştirmektedir (Boratav, 2005: 114). Bu stratejiler arasında birden fazla işte çalışmak, evde nakış, şeker, mum yapıp satmak bulunabilmektedir. Zeynep hatta zaman bulursa annesi evde kokulu taşları paketleyip cami çıkışlarında satmaktadır. Belediyenin satış yapmasına izin vermemesi nedeniyle yalnızca cemaatin arasına karışarak satış yapan Zeynep için, birinin ölmesi gelir kazanması adına umut kaynağı olmaktadır.

Zeynep ve ailesinin yaşadığı ev kendilerine ait değildir. Ev sahibi sürekli Zeynep'in yolunu kesmekte ve kira ödemesini talep etmektedir. İşsizlik ve yoksullukla mücadele halinde olan Zeynep, hiç parasının olmadığını söylediğinde ev sahibi "Git kendini sat bana ne!" yanıtını verir. Bu ifade, kadının yalnızca işsizlik ve yoksullukla savaştığını aynı zamanda ataerkil yaklaşımla, tacizle, psikolojik şiddetle de mücadele ettiğini göstermektedir.

Kronizm⁴ daha çok resmi örgütsel bağlarla ilişkili olarak ele alınmakta, kamuda görülmektedir; fakat belirtmek gerekir ki aynı zamanda enformel sektörde de yaygındır (Özkanan ve Erdem, 2014/2). Zeynep, belediyede bilet satışı yapan bir arkadaşına başvurarak, kendisini belediyede işe aldırmasını rica etmiş, arkadaşı ise bu işlemin gerçekleştirilebilmesi için bir ödeme yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu durum, Zeynep'in belediyede istihdam edilmesi ve geçimini sağlamak için iş arama ihtiyacını ortaya koymaktadır. Eve dönerken, küçük işletmelere iş aradığını dile getirmekte, ancak olumlu yanıt alamamaktadır.

Lokantada çalışan arkadaşı bu defa kendisine yemek kalmadığını belirterek yardımcı olamamıştır. Zeynep, mahalle bakkalına gitmiş ve 2 ekmeğe, yarım kilo domates, 5 yumurta ve kızı için 2 çikolata almıştır. Türkiye Cumhuriyeti tarafından 2000 yılında imzalanan ve 2003 yılında Bakanlar Kurulu tarafından kararlaştırılan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'de (2003) bireylerin çalışma, yeterli beslenme gibi hakları vurgulanmaktadır. Buna rağmen yoksulluk nedeniyle yeterli ve düzenli beslenmeyen bireyler vardır. Zeynep'in lokantada artan yemek olmadığında domates, yumurta ve ekmeğe akşamı geçirmesi bu duruma yapılan bir göndermedir.

Patriyarka bağlamında eğitim seviyesi düşük, niteliksiz kadınlar işgücü piyasasında yer aldıklarında kendilerine atfedilen cinsiyet rolleriyle kesişen işleri yapmaktadır. Bu işler arasında bakıcılık, temizlik gibi işler yer almaktadır. Ertesi gün Zeynep tuhafiyeci, bulaşıkçılık gibi işler aramakta; ancak bu çabası sonuçsuz kalmaktadır. Zeynep'in iş bulmak adına gittiği küçük ölçekli işletmelerin yeniden üretim, ataerkil toplumun kadına yüklediği sorumluluklar ile örtüşmesi dikkat çekici bir unsurdur.

TÜİK istatistiklerine göre (2024) Türkiye'nin 2023 yılı için göreceli yoksulluk oranı %13,9'dur. Yoksulluk, bireyleri enformel sektörde çalışmak durumunda bırakmaktadır. Bu sektörde kadınların daha yoğun olduğu bilinse de erkekler de geçimlerini sağlayabilmek adına düşük gelirli, sosyal güvenceden yoksun işleri gerçekleştirebilmektedir. Bu işlerden biri de atık toplayıcılıktır. Geri dönüşüm işçileri sağlıksız koşullarda, sosyal güvenceleri olmaksızın

⁴ İstihdamda liyakat esasına göre değil; eş, dost, tanıdık ilişkilerinin önem taşıması kayırmacılık ya da kronizmdir (Aktan, 2018).

çalışmaktadır (Özsoy, 2012/2). Zeynep'in iş arayışı sırasında karşılaştığı yoksulluk manzaraları ve atık toplayan bireyler, yalnızca onun değil, birçok kişinin karşılaştığı derin sosyal sorunları gözler önüne sermektedir. Bu durum, işsizlik, yoksulluk, kayıt dışı istihdam ve güvencesiz çalışma gibi yapısal sorunların toplumun geniş kesimlerini etkilediğini göstermektedir.

Resim 3:

Zeynep'in iş ararken geçtiği sokaklar

Fordist üretim rejiminin hakim olduğu süreçte devlet, emek ve sermaye ilişkileriyle beraber emekçi yoksul sınıf, kentsel yerleşim yerlerinde göreceli olarak kullanım hakkına sahip olmuştur. Gecekondulaşma bu durumu gösterir niteliktedir. Gecekondulaşma ile birlikte devlet kamusal harcamalardan kaçınabilmiştir. Böylece özellikle kırsal alandan göç etmiş bireyler barınma ihtiyaçlarını da karşılayabilmiştir (Kurtuluş, 2012/ 3-4). Bu durum bireyleri kırsal alandan göç edip kentte -nitelikleri olmadığı için daha çok enformel sektörde- iş aramaya yöneltmek durumunda bırakmıştır.

Neoliberal yaklaşım özelleşme, daha çok kar etme isteği, kent sorunlarını, yoksulluğu artıran bir süreçtir (Harvey, 2007). Bu bağlamda 1980'lerden sonra neoliberal politikaların etkisiyle kentler yeniden yapılandırılmıştır. Bu dönemde, sermaye sınıfının kentsel alanlar üzerindeki hak talepleri, alanların metalaşması ve sermaye birikimini artırma arzusu, gelişen hizmet sektörü ile birleşerek yeni orta sınıfların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu yeni orta sınıflar, değişen tüketim alışkanlıklarıyla birlikte artan konut talepleri oluşturmuş, bu da kamusal mülkiyetten özel mülkiyete geçişi teşvik eden kentsel dönüşüm projelerinin hayata geçmesine yol açmıştır. Bu süreç, şehirlerin toplumsal ve ekonomik dinamiklerini köklü bir şekilde değiştirmiştir (Engincan, 2015). Kentsel dönüşümle beraber kentsel yoksulluk gün yüzüne çıkmıştır. Orta sınıflar eriyerek alt tabakaya yerleşmiş, yoksul sınıf da daha fazla yoksullaşmıştır. Dolayısıyla

yoksullukla beraber toplumsal dışlanma artmış, özellikle bu gecekondularda kira ödeyerek kalan bireyler yerinden edilerek barınma sorunuyla yüzleşmek durumunda bırakılmıştır (Aytaç, 2016). Barınma zorunluluğu, kişilerin formel sektörde iş bulamadığında enformel sektörde çalışmayı kabul etmesi anlamına gelebilmektedir. Zeynep'in yıkık binalar arasında emlakçıya yönelmesi ve "Tek odalı, küçük bir yer olsa da olur." ifadesi onun yoksullukla olan mücadelesini sembolize etmektedir. Emlakçının, belediyenin her yeri yıktığını ve uygun fiyatlı konut bulmanın neredeyse imkansız hale geldiğini belirtmesi, kentsel dönüşüm süreçlerinin yoksulluğu derinleştirdiğine dair önemli bir kanıt sunmaktadır. Bu durum, Zeynep'in enformel sektörde çalışmaya devam etme zorunluluğunu da pekiştirmektedir.

Resim 4:

Zeynep'in emlakçıya giderken geçtiği sokaklar

Zeynep, annesi, kızı ve arkadaşı akşam yemeği yerken ev sahibi aniden eve gelmekte ve evde yabancı birini gördüğünde "Kaç kişi kalıyorsunuz lan bu evde!" şeklinde tepki gösterir. Bu duruma Zeynep'in arkadaşı olan Remzi'nin, ev sahibine benzer bir üslupla karşılık vererek ona doğru yürümeleri eşlik eder. Ev sahibi bu tutum karşısında evi terk eder. Remzi ev sakinlerini sakinleştirmekte ve "Evde erkek yok ya ondan öyle yapıyor." şeklinde konuşur. Bu cümle kamusal alanın, sokağın erkeğe ait olduğu ataerkil bir toplumda kadın olmanın zorluğunu gözler önüne sermektedir. O esnada ev sahibinin ansızın kapıyı kırması ve evden tekrar ayrılması, Zeynep'in kapıyı tamir ettirmek için yeterli maddi kaynağa sahip olmadığını ortaya koyar. Remzi, durumu düzeltmek için lastik, çatal ve ip kullanarak kapıyı onarmaya çalışırken, Zeynep'e polise gitme isteğini sormaktadır. Zeynep'in verdiği "Ne polisi be Remzi?" cevabı, onun şiddet karşısında adalet sistemine duyduğu güvensizliği ve mevcut koşullarda bir çözüm bulma umudunun

olmadığını açıkça gösterir. Bu diyalog, sosyal adaletin sağlanamaması ve bireylerin mağduriyetlerinin nasıl derinleştiğine dair çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir.

İşsizlikle mücadele eden, bu süreçte enformel sektörde çalışan bireyler yoksulluktan önemli boyutta etkilenmektedir. Yoksullukla mücadele stratejilerinden biri de akrabalık, dostluk gibi geleneksel ilişkilerdir (Kardam ve Yüksel, 2004). Zeynep, arkadaşı Remzi’den borç istemiş ve arkadaşı 40 TL’nin 30’unu kendisine vermiştir. Zeynep ise eşit bir paylaşım yapmıştır.

Zeynep ertesi sabah yine belediyede çalışan arkadaşını ziyaret ederken, arkadaşı iş için sırada bekleyen kadınlar gördüğünü, bunun bir fabrika işi olabileceğinden bahseder. Zeynep, sırada bekleyen kadınları görerek aralarına katılmaya karar verir. Sokak başında kadınlarla görüşen kişi yalnızca “Tekstille ilgili tecrüben var mı?” ve “Adın soyadın ne?” gibi basit sorular yöneltilmektedir. Enformel sektörde çalışan bireyler piyasanın talebine ve işgücü maliyetine dayalı, ihtiyaç durumuna göre kiralanarak tek kullanımlık işgücü (disposable labor force) olarak değerlendirilmektedir (Castells, 2010: 295). Bu bağlamda filmde işte çalışmayı talep eden kadınlara yalnızca daha önce çalışıp çalışmadıklarını sormak, mevcut sistemin kadınların istihdamına yönelik dar ve yüzeysel bir yaklaşım sergilendiğini göstermektedir. Ayrıca bu durum işgücü piyasasındaki cinsiyet eşitsizliğini ve enformel sektörün yapısal sorunlarını gözler önüne sermektedir.

Resim 5:

Tekstilde çalışmak isteyen kadınlarla yapılan görüşme

Zeynep'in sırası geldiğinde, kendisine işin 4 saat uzaklıktaki Trakya’da olduğu, otobüsle ulaşım sağlanacağı ve tekstil sektöründe çalışılacağı, haftalık ücretin ise 90 TL olacağı bildirilmiştir. Zeynep tereddüt edince sırada bekleyenlerin olduğu, istiyorsa adını söylemesi

gerektiği ifade edilmiştir. Enformel sektörde çalışmak, bireyler için seçim değildir. Kişiler ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına bu sektörde istihdam edilmeyi kabul etmek zorunda bırakılmaktadır. Enformel sektör hayatta kalabilmek için günlük mücadele stratejisidir (ILO, 2000). Zeynep de yaşamını devam ettirebilmek adına çalışmayı kabul etmiş, adını listeye yazdırıp ertesi sabah otobüse binip Trakya'ya gitmek üzere oradan ayrılmıştır.

Eve geldiğinde annesine iş bulduğunu söylemiştir. Annesi umut içinde “Belediyede mi?” diye sormaktadır. Annesi Zeynep’in düzenli ücret alacağı, güvencesi, sigortası olan bir işte çalışmasını istemektedir. Zeynep fabrikada çalışacağını ve orada kalacağını, arayış içinde olduğunu; fakat şimdilik bu işi bulabildiğini söyler. Enformel sektörün özelliklerinden biri çalışanların bu sektörü geçici olduğunu düşünmeleri, bir aşama ya da süreç olarak görmeleridir (Charmes, 1990). Zeynep de tekstildeki bu işi belediyede işe girene kadar bir basamak olarak görmüş ve gelir elde edebilmek adına kabul etmiştir.

Ertesi gün Zeynep ve onunla benzer şekilde yoksullukla mücadele eden bu nedenle enformel sektörde çalışmak zorunda olan diğer kadınlar otobüsün olduğu alanda toplanmıştır. Trakya'ya giden kadınlar, otobüsün kapasitesinden daha kalabalık oldukları için bazıları tek kişilik koltuğa 2 kişi oturmuş ve 4 saatlik yolculuğu bu şekilde tamamlamıştır.

Enformel sektörde sağlıksız ortamlarda, iş sağlığı ve güvenliğinin olmadığı, korumasız ve sömürüye açık biçimde çalışmak zorunluluktur (Kapar, 2007). Zeynep ve diğer kadınlar, yalnızca çalışacakları ortamın değil, aynı zamanda kalacakları yerin de sağlık standartlarından yoksun olduğunu deneyimlemektedir. Kadınlar, yer yataklarının bulunduğu, duvarları su sızdıran, yetersiz aydınlatmaya sahip, sarkan elektrik kabloları ve farelerle dolu bir depoya yönlendirilmiş, hemen yerleşmeleri ve işe başlamaları gerektiği söylenmiştir.

Resim 6:
Çalışan Kadınların Kaldığı yer

Enformel sektörde iş tanımı belirlenmemiştir (Bilir, 2018). Çalışanlar birden fazla işi yapmakta ve sömürüye açık hale gelmektedir. Zeynep ve diğer kadınlar keyfi bir iş dağılımına maruz kalmakta ve kendilerine söylenenleri yapmaktadır. Zeynep ağır kumaş paketlerini taşıyarak, tartıp sıralamaktadır. Çalışmaya ara verilmesiyle Zeynep yemekhaneye yönelmiş ve hijyen kurallarının göz ardı edildiği bir ortamla karşılaşmıştır. Tahta parçaları ve inşaat kalıntılarının üzerine naylon örtülmüş bir alanda yemek dağıtımı yapılmaktadır. Zeynep yemek esnasında orada daha uzun süredir çalışan bir kadınla tanışarak sohbet etmeye başlamıştır. Bireyler, dinlenme sürecinde dahi çalışma ortamından uzaklaşmamaktadır; birkaç dakikalık dinlenmelerini aynı mekanda gerçekleştirmek zorunda bırakır. Enformel sektör kadınların niteliksiz olmasını kullanarak; ağır çalışma koşullarında, uzun saatler, düşük ücretlerle çalışmaya mecbur kılmaktadır (Kalaycıoğlu ve Tılıç, 2012). Zeynep iş arkadaşıyla yaptığı sohbet sırasında, bu işe göre ödenen ücretin az olduğundan, yastıkların koktuğundan, uydukları alanda farelerin olduğundan bahsetmiştir. Kadın, aldıkları ücretin yarısını verseler dahi herkesin çalışacağını ifade etmiştir. Ayrıca, diğer bölüme geçmeleri durumunda ücretin 30 TL artacağını ve kendisinin de o bölüme geçmeyi düşündüğünü belirtmiştir. Zeynep bu bilgi karşısında heyecanlanarak nereye başvurması gerektiğini sorar. Bu noktada cinsel zorlamanın tehdit ya da rüşvet yoluyla kadını cinsel iş birliğine zorlamayı içeren davranışlar olduğu bilinmektedir (Bebekoğlu ve Wasti, 2002). Terfi vaatleri ve pozisyon değişiklikleri, bu tür rüşvet uygulamalarının bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır. Arkadaşı bu esnada Zeynep’e o işin öyle kolay olmadığını, işçi başlarıyla biraz tanışmaları gerektiğini, akşam beraber gidebileceklerini söylemiştir.

Gece olur ve kadın Zeynep’i uyandırır. Zeynep oldukça yorgun düştüğü için, gitmek istemediğinden söz etse de kadın bunun da işin bir parçası olduğunu söyler. Zeynep sonunda çalışma koşullarını iyileştirebilmek adına gitmeye karar vermiştir. Gittiklerinde, birkaç kadın ve erkeğin alkol tüketerek sohbet ettiklerini gözlemlemişlerdir.

Resim 7:

Zeynep'in daha yüksek ücretli bölüme geçebilmek için ustalarla tanıştığı gece

Bir süre sohbet edildikten sonra, işçilerden sorumlu kişi diğerine “Hanımlara yeni çarşaflardan versene, rahat uyusunlar.” şeklinde talimat vermiştir. Zeynep bulunduğu ortamdan rahatsız olmuştur ve çarşafları alıp uyumaya gideceğini söylemiştir. Çarşafları alacağı esnada ona eşlik eden kişinin tacizine uğramış ve bu durum karşısında paniğe kapılmış, koşarak uzaklaşmıştır. Çalışanlar arasında duygusal ilişkiler çalışma şartlarının iyileştirilmesi, iş ortamı ilişkilerinin korunması adına kolaylaştırıcı bir etkiye sahiptir ve bu nedenle sıklıkla karşılaşılan bir olgu haline gelmiştir (Acar vd., 2020). Bu bağlamda ertesi gün, Zeynep’e karşı bir tutum değişikliği yaşanmış; diğer kadın, “Eviden uzaksın, kim görecek?” şeklinde bir baskı yaparak ona soğuk davranmış ve yalnız bırakmıştır. Usta kişi Zeynep’i taciz etmeye devam etmiş ve gecenin devamının ne zaman geleceğini sormuştur. Bu durum, Zeynep’in yalnızca ağır çalışma koşulları ve düşük ücretle değil; aynı zamanda cinsel şiddetle de mücadele etmek zorunda kaldığını göstermektedir. Kayıt dışı çalıştığı tekstil sektöründe, Zeynep, hem ekonomik hem de fiziksel güvenliğini tehdit eden bir ortamda varlık göstermeye çalışmaktadır.

Ailesini merak edip telefon eden Zeynep, onlara ulaşamamış ve arkadaşı Remzi’yi aramıştır. Remzi, ev sahibinin kızı Gülçin’in kanını aldırma için eve doktor getirdiğini söylemiştir. Zeynep’in aklında, ev sahibinin kendisine organ ticareti yapmak üzere baskı kurduğu düşüncesi belirmiştir; kendisi orada olmadığı bu sefer kızından kan aldırma amacıyla geldiğini hayal etmiştir. Bu durum, Zeynep’in içinde büyük bir öfke ve korku uyandırmıştır. Çalışma karşılığında ücretini almadan işini bırakmaya ve otostop çekerek evine dönmeye karar vermiştir.

Yaşam koşulları, yoksulluk, işsizlik ve cinsiyet ayrımcılığı ile mücadele edemeyen Zeynep, ev sahibine isteğini kabul edeceğini; fakat borçlarının kapanması dışında ayrıca ücret talep edeceğini belirtmiş ve kan tahlili yapılması için doktora gitmeyi önermiştir. Ev sahibi Zeynep’e bir miktar para vererek, bununla idare etmesini söylemiş ve gelecekte ek bir ödeme yapacağını vaat etmiştir. Zeynep, aldığı bu parayla ilk kez arkadaşının çalıştığı lokantadan artan yemekleri talep etmemiştir. Annesi ve kızı için et alarak yemek hazırlamayı tercih etmiştir. Bu durum, Zeynep’in içinde bulunduğu maddi zorluklar ve ailevi ilişkiler arasındaki dengeyi koruma çabasını göstermektedir.

İşgücü piyasası tabakalıdır. Ayrıca belirli çalışma saatleriyle çalışan, yüksek ücretli, güvenceli, nitelikli bireylerin istihdam edildiği iyi işler ile; uzun çalışma saatleri ve kötü çalışma koşulları ile, işin tanımı belirsiz işlerde, düşük ücretli, güvencesiz, niteliksiz bireylerin hakim olduğu kötü işler ayrımı söz konusudur. İşsizlik, gelir dağılımının adaletsizliği, yapılan

ayrımcılıkların temelinde bu tabakalı yapı bulunmaktadır (Lordoğlu ve Özkaplan, 2003).⁵ Filmde gösterilen havai fişek sahnesi bu duruma atıf yapmakta ve enformel sektörde, yaşamını devam ettirebilmek adına insan onuruna yaraşmayacak çalışma koşullarında, düşük ücretlerle, kayıt dışı çalışan bireylerin yanı sıra havai fişeklerle eğlenecek bireylerin de aynı toplumda var olduğunu göstermektedir.

Resim 8:

Zeynep'in mahallesinden havai fişek görüntüsü

Ertesi gün Zeynep belediye işini ayarlamasını söylemek için arkadaşının yanına gitmiş ve toplu para alacağını belirtmiştir. Oradan ayrıldıktan sonra işe alınana kadar geçimini sağlamak zorunda olduğu için yine enformel sektörde iş aramış ve bir lokantada bulaşık yıkamaya başlamıştır. Eve döndüğünde dinlenirken burnunun kanadığını fark etmiştir. Film boyunca Zeynep'in burnunun kanaması tekrarlanan bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır; ancak hiçbir durumda hastaneye gitmemesi, sağlık güvencesinin yokluğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilmektedir.

Zeynep mutfakta yüzünü yıkadıktan sonra oturup derin düşüncelere dalarken film sona ermektedir. Filmin belirli bir sonuca ve çözüme ulaşmadan bitmesi, Zeynep'in mücadelecisi doğasına rağmen enformel sektördeki sıkışmışlığını ve bu döngüden çıkmanın zorluğunu vurgulamaktadır. Bu durum, ekonomik eşitsizliklerin ve sosyal dışlanmanın sürekliliğini gösteren kavramsal bir çerçeve sunmaktadır. Zeynep'in hikayesi, enformel sektörün bireyler üzerindeki baskısını ve bu baskının toplumsal yapılarla nasıl iç içe geçtiğini ortaya koymaktadır.

⁵ Gini katsayısı, bir toplum içindeki gelir dağılımının eşitsizliğini ölçen bir ekonomik göstergedir. Gini katsayısı 1'e yaklaştıkça gelir dağılımı eşitsizliği artmaktadır. TÜİK verilerine göre (2024) Türkiye'de 2022'de gini katsayısı 0,415 iken; 2023'de 0,433'e yükselmiştir.

Resim 9:
Filmin son sahnesi

Sonuç

“Zerre” filmi, bir kadının enformel sektördeki zorlu yaşam mücadelesini ve hayatta kalabilme çabalarını anlatmaktadır. Bu hikayede Zeynep’in yaşadığı süreç, sadece bireysel bir mücadele değil, aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve politik yapılarla bağlantılı bir dizi sorun ve eşitsizliği gözler önüne sermektedir. Zeynep’in hayatı, sosyal adaletin eksik, iş güvencesinin zayıf olduğu ve cinsiyetçi yapılarla şekillenen bir toplumda, kadınların işgücü piyasasında nasıl ayrımcılığa uğradığını açıkça göstermektedir. Bu bağlamda Zeynep’in içinden geçtiği süreç, sadece bir bireyin mücadelesi değil, daha geniş bir toplumsal yapının izlerini taşımaktadır.

Zeynep’in hikayesi, enformel sektördeki işçilerin karşılaştığı zorlukları yansıtmaktadır. Enformel sektör, genellikle resmi bir iş sözleşmesi ve güvence olmaksızın yapılan çalışmaları ifade eder. Zeynep, başlangıçta belediyede güvenceli bir iş arayarak hayatını düzene sokmayı hedeflese ve bu amaçla para biriktirmek istese de temel ihtiyaçlarını karşılayacak kadar bile maddi gücü bulunmamaktadır. Zeynep’in para biriktirme çabası, sınıf ayrımının, ekonomik eşitsizliğin ve sınırlı fırsatların göstergesidir.

Zeynep, geçimini sağlayabilmek adına evde koku yapıp satmakta; fakat yeterli olmamaktadır. Ayrıca, örgütlenip haklarını talep edecekleri korkusuyla işveren tarafından işten çıkarılan kadınlar arasında yer alarak, ihtiyaçlarını karşılamak için yeni bir iş arayışına girmektedir. İşsiz geçirdiği günlerden sonra enformel sektörde çalışmaya başlamaktadır. Zeynep’in çalışmaya başladığı tekstil enformel sektörün tüm özelliklerini taşımaktadır. Tekstilde, uzun çalışma saatleri, kötü çalışma koşulları, iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin eksikliği, sigorta primlerinin

ödenmemesi ve belirsiz iş tanımları gibi temel hak ihlalleri ile karşı karşıya kalınmaktadır. Bu, enformel sektörün en belirgin özelliklerinden biridir ve kadın işçilerin iş güvencesi ve sosyal haklar konusunda nasıl dezavantajlı bir konumda olduklarını ortaya koymaktadır. Zeynep belediyede işe girme umudunu gerçekleştirene kadar bu işi kabul etmek zorunda kalmıştır. Enformel sektör, genellikle işin geçici bir çözüm olarak görülmesi ve zorunlu olarak kabul edilmesiyle ilişkilendirilmiştir; bu durum, bireylerin ekonomik belirsizlikle başa çıkma çabalarının bir parçası haline gelmektedir.

Zeynep’in yoksulluk nedeniyle organını satmaya karar vermesi ve filmdeki havai fişek sahnesi, gelir dağılımındaki adaletsizlikleri gözler önüne sermektedir. Formel ve enformel iş gücü ayrımının belirginleşmesi, formel istihdamın daralması ve işsizlik oranlarının artması, enformelleşmenin yükselmesine yol açmıştır. Bununla birlikte enformel sektör, güvencesizlik, geçicilik, eşitsizlik ve yoksulluk gibi sorunları en yoğun şekilde yaşayan gruplar arasında kadınlar yer almaktadır (Erdut, 2005).

Zeynep’in yaşadığı enformel sektördeki güvencesizlik, yalnızca ekonomik belirsizlikle değil, aynı zamanda cinsiyetçi yapılarla da iç içe geçmiştir. Kadınlar, enformel sektörde sıklıkla ucuz iş gücü olarak görülmekte, erkeklerle aynı işi yapmalarına rağmen daha düşük ücretler almakta ve daha kötü çalışma koşullarına katlanmak zorunda kalmaktadırlar. Bu durum, kadınların ekonomik bağımsızlıklarını kazanmasının ve iş güvencelerinin neredeyse imkansız hale gelmesine yol açan bir yapıyı beslemektedir.

Zeynep’in yaşam mücadelesinde uğradığı şiddet ve taciz sonrasında polise başvurmaması yasal çözümlerin yetersizliğini ortaya koymakta, kadınların işgücü piyasasındaki savunmasızlığını göstermektedir. Ayrıca, sosyal yardım almak için gerekli kurumlara başvurmaması, sistemin işleyişi ve etkinliği üzerine sorgulamaları gündeme getirmektedir. Diğer bir önemli nokta ise Zeynep’in engelli kızının bakımını yaşlı annesinin üstlenmesidir. Nitelik kazandırılacak bir işgücü kitlesinin kurumsal destek alması, sürdürülebilir bir sosyal yapı için oldukça önemlidir. Dolayısıyla sosyal devlet anlayışının yetersizliği ortaya çıkmaktadır. Zeynep’ in hiçbir kurumdan destek talebinde bulunmaması sosyal adaletsizliğin bireylerin kurumlara karşı güven kaybını derinleştirdiğini göstermektedir.

Zeynep figürünün yaşadığı süreç, sosyal politikalarda köklü düzenlemelere olan ihtiyacı açıkça ortaya koymaktadır. Kadınların işgücüne katılım oranlarının artması yalnızca sunulan iş fırsatlarıyla değil, aynı zamanda eşit ücret, insana yaraşır çalışma koşulları, iş güvencesi sunmakla mümkündür. Bu bağlamda kadınların işgücüne katılımını desteklemek adına cinsiyet eşitliğini gözeten, “iyi işlerin” artmasını sağlayan politikalar hayata geçirilmelidir. Sosyal politikalar ile

işgücünün korunması, kadınlara yapılan cinsiyet ayrımcılığını engelleyecek düzenlemeler yapılması, kadını ucuz işgücü gören zihniyetin değiştirilmesi için uygulamalar süregelmelidir.

Aynı zamanda çalışan bireylerin çocuklarının bakımının profesyonel kurumlar ve kamu hizmetleri tarafından üstlenilmesi gerekmektedir. Çalışma koşullarının insan onuruna uygun hale getirilmesi ve temel iş haklarının sağlanması, bireylerin geleceğe yönelik iş stresi ve kaygılarını azaltacak güvence mekanizmalarının oluşturulması sosyal adaletin sağlanması adına önem taşımaktadır.

Son tahlilde Zeynep'in hayatı, sadece bireysel bir hikaye değil, toplumsal eşitsizliklerin, yapısal sorunların ve sosyal politika eksikliklerinin bir yansımasıdır. Enformel sektördeki güvencesizlik, kadınların ekonomik bağımsızlık kazanamaması ve cinsiyet ayrımcılığı, toplumsal yapıyı derinden etkileyen ve çözülmesi gereken yapısal sorunlardır. Bu yapısal sorunlar, ataerkil sistemden uzaklaşmış, daha eşitlikçi ve sürdürülebilir bir toplum için kapsamlı sosyal politika reformlarının önemini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Acar, B., Çakır, G., Mutlutürk, H., Topal, F., Sali, S., & Yaman, Ö. M. (2020). Tekstil ve Hazır Giyim Atölyelerinde Çalışan Genç Yetişkin Kadın İşçilerin Çalışma Koşulları. *Çalışma ve Toplum*, 89-116.
- Adugit, Y. (2005). Dilthey'de Tin Bilimlerinin Temellendirilmesi ve Sorunlar. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 22(2), 245-260.
- Akar, D., & Martı, L. (2017). Söylem Çözümlemesi. F. N. Seggie, & Y. Bayyurt (Dü) içinde, *Nitel Araştırma: Yöntem, Teknik, Analiz ve Yaklaşımları* (s. 242-252). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Akerson, T. (1966). Türk Sinemasında Eleştiri. *Sinema Dergisi*, 35-37.
- Aktan, C. C. (2018). Siyasal Ahlak ve Siyasal Yozlaşma. C. C. Aktan (Dü.) içinde, *Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri* (s. 75-93). Ankara: Hak-İş Yayınları.
- Amin, N. (2002). *The Informal Sector in Asia from the Decent Work Perspective*. Geneva: ILO.
- Aydın, E. (2009). Formel ve Enformel Sektör Ücret Farklılıkları: Katmanlı İşgücü Piyasası Kuramının Türkiye Emek Piyasasına Uygulanması. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aytaç, Ö. (2016). Kent, Yoksulluk ve Sosyal Düzensizlik Potansiyeli. *Mukaddime*, 7(1), 135-155.
- Bayat, İ. (2015). Türkiye'de Yoksul Hanelerde Yaşayan Kadınların Enformel İstihdama Katılma Nedenleri. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 6(1), 53-69.

- Bebekoğlu, G., & Wasti, S. A. (2002). *Çalışan Kadınlara Yönelik Cinsiyet Temelli Düşmanca Davranışların Sebepleri ve Sonuçları Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul : Sabancı Üniversitesi Yönetim Bilimleri Fakültesi .
- Bilir, Z. E. (2018). Eğretilişen Hizmet Sektörünün Feminizasyonu: AVM'lerde Çalışan Kadın Satış Görevlileri. *Feminist Sosyal Politika Bakım- Emek- Göç* (s. 199-244). içinde İstanbul: Notabene Yayınları.
- Birlik, P. T. (2021). Dil Felsefesinden Hukuk Felsefesine Açılan Bir Kapı: Gadamer'den Dworkin'e Hermeneutik Yöntem. *Temaşa Felsefe Dergisi*, 98- 114.
- Bonnet, F., Figueiredo, J. B., & Standing, G. (2003). A Family of Decent Work Indexes. *International Labour Review*, 142(2), 213-238.
- Boratav, K. (2005). *1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm* . Ankara: İmge Kitabevi.
- Boratav, K. (2005). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Carr, M., & Chen, M. A. (2001). *Globalization and The Informal Economy: How Global Trade and Investment Impact on The Working Poor*. ILO: https://www.ilo.org/employment/Whatwedo/Publications/WCMS_122053/lang--en/index.htm (20.05.2024)
- Castells, M. (2010). *The Rise of the Network Society*. Blackwell Publishing: USA.
- Charmes, J. (1990). A Critical Review of Concepts, Definitons and Studies in the Informal Sector. D. T. al. (Dü.) içinde, *The Informal Sector Revisited* (s. 11-51). Paris: OECD Development Centre.
- Clarke, J. (2012). *Sinema Akımları: Sinema Dünyasını Değiştiren Filmler*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Engincan, P. (2015). Kentsel Dönüşümün Sonuçları: Kent Yoksulluğu/Yoksunluğu ve Toplumsal Dışlanma. *İdealkent*(16), 107-122.
- Erdut, T. (2005). İşgücü Piyasasında Enformelleşme ve Kadın İşgücü. *Çalışma ve Toplum*(3), 11-49.
- Erdut, Z. (2004). Liberal Ekonomi Politikaları ve Sosyal Politika. *Çalışma ve Toplum*(2), 11-37.
- Ergüder, B. (2008). Sınıfın Değişen Yapısı ve Yeni Deneyimler Işığında Enformelin Keşfi. *İktisat Dergisi*, 82-91.

- Ersoy, F. (2019). Fenomenoloji. A. Saban, & A. Ersoy (Dü) içinde, *Eğitimde Nitel Araştırma Desenleri* (s. 81-139). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Eyck, K. V. (2003). *Flexibilizing Employment: An Overview*. Geneva: ILO.
- Fırıncioğulları, S. (2016). Sosyal Bilimler Ve Hermeneutik Üzerine Kısa Bir Değerlendirme. *Sosyoloji Dergisi*(33), 33-37.
- Gadamer, H.-G. (2003). *Hermeneutik*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Göktepe, E. A. (2011). Formel ve Enformel Kadın Çalışanların İstihdam Edilme Biçimlerinin İş Doyumu Düzeyleri Üzerindeki Etkisi. *Akademik Bakış Dergisi*(26), 1-12.
- Gül, S. S. (2006). *Sosyal Devlet Bitti Yaşasın Piyasa*. İstanbul: Ebabil Yayınları.
- Güler, M. A. (2015). Ulusal İstihdam Stratejisi Bağlamında Türkiye’de Güvencesiz Çalışma. *Çalışma ve Toplum*(46), 155-190.
- Günay, M. (2002). Düşünce ve Kültür Tarihinde Hermeneutik Gelenek. *Doğu Batı*, 81-100.
- Harvey, D. (2007). Neoliberalism as Creative Destruction. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 610(1), 21-44.
- Heintz, J., & Pollin, R. (2003). “Informalization, economic growth and the challenge of creating viable labor standards in developing countries. *Working Paper*(60), 1-22.
- Işık, E., & Serim, H. (2017). İktisadı 'Hermeneutik'le 'Anlamak'. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*(2), 67-90.
- ILO. (2000). *Beyond Survival- Organizing the Informal Economy*. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---actrav/documents/publication/wcms_111430.pdf (05.06.2024)
- ILO. (2000). *Employment and Social Protection in The Informel Sector-Employment in The Informel Sector*. Geneva.
- ILO. (2002). *Decent Work and The Informal Economy*. International Labour Office. (28.10.2024)
- Kalaycıoğlu, S., & Tılıç, H. R. (2012). Enformel Sektörde Yapılan Bir İş Biçimi Olan Ev İşçiliğinde Değişen Dinamikler. *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 10-15.
- Kapar, R. (2007). Enformel Ekonomide Çalışanların Örgütlenmesi ve Sendikalar. *Çalışma ve Toplum*(12), 83-117.

- Karadeniz, O. (2011). Türkiye’de Atipik Çalışan Kadınlar ve Yaygın Sosyal Güvencesizlik. *Çalışma ve Toplum* (29), 83-127.
- Kardam, F., & Yüksel, İ. (2004). Kadınların Yoksulluğu Yaşama Biçimleri: Yapabilirlik ve Yapabilirlikten Yoksunluk. *Nüfusbilim Dergisi/Turkish Journal of Population Studies*, 45-72 .
- Kurtuluş, H. (2012/ 3-4). Kentsel Dönüşüme Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden Bakmak. *Planlama- TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını*(53), 49-62.
- Lordoğlu, K., & Özkaplan, N. (2003). *Çalışma İktisadı* . İstanbul: Der Yayınları.
- Makal, A. (2008/3). Türkiye Emek Tarihinin Bir İzdüşüm Alanı Olarak “Edebiyat“. *Çalışma ve Toplum*(18), 15-43.
- Miguelez, F. (1997). *İspanya’da Sendikaların Yenilenmesi*. Dünya Sendikal Hareketi Dosyası 4- Avrupa Ülkelerinde Sendikalar: http://arsiv.petrol-is.org.tr/dis_iliskiler/dsh/dsh_4.pdf (25.05.2024)
- Milletlerarası Sözleşmeler*. (2003). T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı: <https://www.ailevecalisma.gov.tr/medias/8565/3-ekonomik-sosyal-ve-kueltuerel-haklara-%C4%B0li%C5%9Fkin-uluslararası%C4%B1-soezle%C5%9Fme.pdf> (04.06.2024)
- OECD. (2004). *Informel Employment and Promoting the Transition to a Salaried Economy*. OECD Employment Outlook.
- Orhan, K. (2010). “Modern Zamanlar” Filmi ve Dönemsel Bir Çalışma İlişkileri Yorumlaması. *Çalışma ve Toplum*(24), 133-152.
- Önder, N. (2013). Türkiye’de Kadın İşgücünün Görünümü. *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*, 1(1), 35-61.
- Özden, Z. (2004). *Film Eleştirisi: Film Eleştirisinde Temel Yaklaşımlar ve Tür Filmi Eleştirisi*. Ankara: İmge Kitabevi .
- Özkanan, A., & Erdem, R. (2014/2). Yönetim Kayırmacı Uygulamalar: Kavramsal Bir Çerçeve. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(20), 179-206.
- Özsoy, D. (2012/2). Yeni Kent Yoksulluğu, Atık Toplayıcıları ve Temsil Sorunsalı: Katık Dergisi Üzerine Bir İnceleme. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*(43), 105-121.
- Öztepe, N. D. (2018). Hizmetler Sektörünün Eğreti İşlerinde Kadın İstihdamı ve Çalışma Koşulları. Ç. Ü. Ulutaş (Dü.) içinde, *Feminist Sosyal Politika* (s. 171-198). İstanbul: Notabene Yayınları.

- Sassen, S. (1997). *Informalization in Advanced Market Economies*. Development Discussion Paper No. 20: Geneva.
- Standing, G. (1989). Global Feminization through Flexible Labor. *World Development*, 17(7), 1077-1095.
- Şenses, F. (2003). Neoliberal Ekonomi Politikaları, İşgücü Piyasaları ve İstihdam. *2000-2003 Petrol-İş Yıllığı*, 149-161.
- TDK. (tarih yok). *Güncel Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Sözlükleri: <https://sozluk.gov.tr/> (05.06.2024)
- TÜİK. (2024). *Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistikleri*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yoksulluk-ve-Yasam-Kosullari-Istatistikleri-2023-53713> (05.06.2024)
- TÜİK. (2024). *Gelir Dağılımı İstatistikleri*. Türkiye İstatistik Kurumu: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2023-53711> (05.06.2024)
- Toksöz, G. (2011). *Kalkınmada Kadın Emeği*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Tugen, B. (2014). 1960-1980 Darbeleri Arasında Türk Sinemasında Düşünce Oluşumu ve Filmlerin Sosyolojik Görünümleri. *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(7), 159-175.
- Yüksel, A. H. (2014). "Zerre İçinde Çok Büyük Bir Bütünlük Saklıyor". Nisan 30, 2020 tarihinde Hayalperdesi: <https://www.hayalperdesi.net/soylesi/75-zerre-icinde-cok-buyuk-bir-butunluk-sakliyor.aspx> (15.05.2024)
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, Ç. (2015). İşçilerin Sendikal Örgütlenmeye Dair Tutumları: Petro-Kimya Sektörü Örneği. *Çalışma ve Toplum*(4), 97-132.
- Yanow, D. (2015). Thinking Interpretively: Philosophical Presuppositions and the Human Sciences. D. Yanow, & P. Schwartz-Shea (Dü) içinde, *Interpretation and Method: Empirical Research Methods and the Interpretive Turn* (s. 5-26). Abingdon: Routledge.
- Young, M. (2010). Gender Differences in Precarious Work Settings. *Relations industrielles*, 65(1), 74-97.